

A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS FÜZETEI

Horváth Tibor - Nyakó István

SZAKIRODALMI FORRÁSISSMERET

FILOZÓFIA

KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

1968

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Horváth Tibor - Nyakó István

SZAKIRODALMI FORRÁSISSMERET
FILOZÓFIA

Budapest

1968

TARTALOM

A filozófia jellemzése	3
A filozófia eredete	4
A filozófia lényege	8
A filozófia szerepe	14
Filozófiai tájékoztatás	18
A filozófia tájékoztató apparátusa	20

OSZK Könyvtartudományi
Szakkönyvtár

Leltári szám: 2-3113:2

HORVÁTH Tibor - NYAKÓ István
Szakirodalmi forrásismeret. Filozófia.
[Közread. az] O[rszágos] Sz[échényi] K[önyv-
tár] Könyvtartudományi és Módszertani Köz-
pont. Bp. 1968. 24 p. 21 cm.
/A könyvtárosképzés füzetei./
Soksz.

019.922:[029:1

F.k.: Barabási Rezső

Példárysztám: 200 Terjedelem: 1,5 A5 iv

Készült a KMK reprográfiai részlegén.

(Bp. VIII. Muzeum u. 3.)

ELSŐ RÉSZ

A FILOZÓFIA JELLENZÉSE

Mint minden bonyolult jelenség, a filozófia is csak meghatározások egész rendszerével jellemezhető. A jellemzésnek két alapkövetelményt kell kielégítenie.

a/ A tartalmi vagy ideológiai követelmény azt jelenti, hogy a filozófiát a marxizmus-leninizmus szellemében kell bemutatnunk. Ez az igazság követelménye.

b/ A formai vagy logikai követelmény pedig a következőképpen fogalmazható meg: a jellemzésnek elegendő teljességgel és logikus rendben tükröznie kell a jellemzés tárgyának minden lényeges vonását. Ez a helyesség követelménye.

A két alapkövetelményt szerves összefüggésében alkalmazva, mintegy szinoptikusan, egységben tekintve, életmozzanatainak teljességében ábrázolható a filozófia.

A fentiekből kiindulva, mint minden szellemi jelenség, a filozófia esetében is meg kell néznünk annak eredetét, lényegét és szerepét. A filozófia alapmeghatározottsága kettős: alanyi és tárgyi. Ezért mindhárom mozzanatán belül meg kell különböztetnünk a szociológiai vagy társadalomelméleti és a gnoszeológiai vagy ismeretelméleti jellemvonásokat.

Az első rész szerkezete ennek megfelelően a következő:

I. A filozófia eredete.

- 1/ Történeti - társadalmi alapok
- 2/ Ismeretelméleti források

II. A filozófia lényege.

1/ A filozófia, mint ideológia

2/ A filozófia, mint tudomány

III. A filozófia szerepe.

1/ Osztályharc szerepe

2/ Tudományos szerepe

I. A FILOZÓFIA EREDETE.

1. TÖRTÉNETI-TÁRSADALMI ALAPOK.

Ez a téma két kérdéscsoportra válaszolva fejthető ki. Az első a konkrét- egyedi, a második az absztrakt - általános alapokat világítja meg. Az elsőre adott válaszból következtethetünk a másodikra.

Az első kérdéscsoport

a filozófia történeti keletkezésére vonatkozik: hol és mikor, miért és hogyan jött létre?

A primitív, ősi társadalmakban az emberiség évtizezredekig filozófia nélkül élt, tehát nem eszmélt még rá a világ, önmaga és a kettő viszonyának mibenlétére. Ekkoriban a társadalmi tudat formái közül még csak az erkölcs, a művészet és a vallás kezdetleges elemei alakultak ki.

Filozófiai gondolatok csak a társadalmi fejlődés magasabb fokán az osztálytársadalomba való átmenet időszakában merültek fel először, nagyjából egyidejűleg az ókori Kínában, Indiában és Görögországban.

A filozófia azonban még az ókorban is csak Görögországban, a patriarchális rabszolgaságról az osztályrabszolgaságra való átmenet idején, az i.e. VII.-V. században alakult ki, majd az i.e. V.-III. században már viszonylag elkülönülve a mitológiától, önálló, kiforrott alakot öltött.

Ennek okáról a polgári filozófiatörténet-írásban még a múlt században eléggé elterjedt két téves nézet. Ezek egyike,

a geográfiai determinizmus szerint a kedvező földrajzi adottságok, másika a demográfiai determinizmus szerint pedig a fehér faj szellemi magasabbrendűsége vezettek el ahhoz, hogy a görögök fedezték fel - a tudomány mellett - a filozófiát is.

Ezekkel a téves nézetekkel szemben a történelmi materializmus alapján kimutatható, hogy elsősorban a görögök termelési módjának, társadalmi szerkezetének és fejlődésének különleges sajátosságaiból magyarázható meg a görög kultúra, beleértve a filozófiát is.

Az ókori civilizált országokban többnyire mezőgazdasági társadalomak éltek és a vallásos világnézet uralkodott náluk. A görögöknél viszont a kereskedelem és az ipar került előtérbe. A mezőgazdasághoz nagyon sokáig elégséges a személyes termelési tapasztalat is, amely egyik generációról a másikra hagyományozódik át. Az iparhoz és a tengeri kereskedelemhez viszont már viszonylag korai fokon szükségessé válik a tudományos természetismeret bizonyos minimuma, mert az ipar az anyag mélyreható átalakításával jár együtt. Ez a termelési szükséglet volt tehát egyik forrása a görög filozófiának.

A másik társadalmi rétegek közötti harc szükséglete volt. A gyorsan gazdagodó iparos-kereskedő rabszolgatartó rétegek politikai hatalomra is törtek, hogy az államot a maguk szolgálatába állítsák. Ehhez meg kellett dönteniük az ideológiai-politikai hatalmat kézbe tartó nemzetségi arisztokrácia uralmát és ehhez szövetségezeként meg kellett nyerniük a nem rabszolgatartó szabad kistermelőket. Ennek feltételeként meg kellett ingatni a régi uralkodó réteg világnézetét, a mitológiának társadalmi tekintélyét, egyeduralkodó uralmát. Erre csak a filozófia volt alkalmas eszköz, mint racionalis világnézet.

A két társadalmi szükséglet egyirányú hatása - egyéb mellékkörülményektől eltekintve - volt a fő oka annak, hogy éppen a görögöknél született meg a filozófia.

A másik kérdéscsoport

arra vonatkozik, hogy mi a filozófia máig is tartó történetének és fennállásának társadalmi oka, forrása, alapja általában.

Ha a görög filozófia keletkezésének egyedi esetét általánosítjuk, akkor logikus az a következtetés, hogy a filozófia minden korban valamely nagy társadalmi csoport-osztály vagy réteg stb.-szükségleteiből fakad. Ebből viszont olyan következtetések is adódnak, hogy minden társadalmi csoport a helyzetének, érdekeinek, gondolkodásmódjának stb. megfelelően alakítja ki a filozófiáját, továbbá, hogy ellentétes érdekű és helyzetű csoportok ellentétes világnézetet állítanak szembe egymással.

Emellett nyilvánvalóan még az egyes országok, nemzetek és korok, az egyes filozófusok egyénisége is módosítja a világnézetet. Főleg ebből adódik, hogy a filozófia történetében oly sok különböző eszme és elmélet, nézet és rendszer jött létre, amely első pillantásra zavarba hozza a szemlélőt. A látszólagos kaoszban biztos eligazodást nyújt a tudomány-szociológiai szemlélet történelmi materialista elve az ideológiai jelenségek gazdasági-társadalmi eredetéről és meghatározottságáról.

Ezt igazolja a filozófia egész története is. Ragadjunk ki néhány nagy példát. Marx szerint a római történelem alapja a földbirtok körüli harc volt. Ennek megfelelően a filozófiában inkább csak epigonok maradtak, átvették azt a görögöktől, de nem adtak hozzá lényeges újat. A középkor gazdasági alapja a külterjes feudális földbirtok volt. Ehhez sem természettudományra, sem filozófiára nem volt szükség. Ezért a filozófia alárendelődött a vallásnak és csak „a teológia szolgálóleánya” volt. Általában is, azokban az országokban, amelyekben a mezőgazdasági társadalom egyik vagy másik fokán megrekedtek, vagy ki sem alakult a filozófia, vagy a vallás-

nak alárendelten tengődött, stagnált, mint pl. Kínában, Indiában. Ezzel szemben a feltörekvő polgárság, mint kereskedő-iparos osztály, nem lehetett meg tudomány és filozófia nélkül. Ebből sarjadt ki a nagy szellemi megújódás, a reneszánsz és a klasszikus polgári filozófia sokirányú kivirágzása Európa nagy polgárosodó nemzeteinél. A modern nagyipari proletariátus osztályszükségleteinek kielégítésére jött létre a marxizmus-leninizmus filozófiája is.

2. ISMERETELMÉLETI FORRÁSOK.

A filozófia ismeretelméleti értelemben vett forrásai általában a gyakorlati tapasztalatokban és különösen a szellemi munkamegosztásban rejlenek.

Aristoteles még naivan azt írhatta, hogy a filozófia kezdete a csodálkozás. Igaz, hogy kíváncsiság, érdeklődés, a megismerés vágya és hasonló pszichikai rugók nélkül senki se kezdene el filozofálni. Az is igaz, hogy a filozófálás rendszerint a megismerés gyönyörével és erkölcsi kielégültség érzetével is együttjár. Csakhogy pusztán ezért aligha törték volna olyan sokan és olyan sokáig a fejüket a filozófusok évezredek óta és főleg nem kockáztatták volna a szabadságukat, sőt, gyakran az életüket is a meggyőződésükért.

A pszichológiai magyarázat szükséges ugyan, de nem elégséges és nem is a fő forrásokat tárja fel, hanem megáll a felszínen.

A lényeg az, hogy a megismerés nem szabadság, hanem szükségszerűség dolga! Az emberi faj létezési módja a munka, a világ tudatos, célszerű átalakítása magábanvalóból nekünkvalóvá. Ehhez pedig feltétlenül szükséges a világ megismerése is. A filozófia ennek a megismerésnek egyik funkcionális formája, a művészetek, a tudományok, az erkölcs stb. mellett. Azoknak a tapasztalatoknak a legmagasabb fokú fogalmi általánosítása, amelyeket az emberiség szerez a világról, miközben átalakítja azt.

A pozitivizmus tévesen azt állítja, hogy nincsenek a világban olyan legáltalánosabb törvények, amelyek a szaktudományok törvényein túl a filozófia viszonylag önálló tárgyai lehetnének. Lényegében tagadja tehát a filozófia létjogosultságát, elégségesnek tartva a szaktudományokat.

Ezzel szemben kimutatható, hogy 2000 év óta, gyakran egészen különböző filozófiák ugyanazon általános világnézeti kérdések megoldásával küzködnek, ugyanazon világtörvények tanulmányozásával foglalkoztak. Ez nem lehet véletlen.

Az igazság az, hogy az egyes szaktudományok külön-külön sem, de még egyszerű összegezésük útján sem adhatnak választ azokra az alapvető fontosságú világnézeti kérdésekre, amelyek az emberiség előtt szükségképpen felvetődnek.

A szaktudományoknak nem is feladatuk ez, mert a világnak csak egy-egy kisebb, vagy nagyobb részét kutatják. A szaktudományok részismereteinek feldolgozása és összeállítása a világnak valamilyen egységes összképévé - éppen ez a filozófia feladata - és ez egyben második ismeretelméleti forrása is.

Ez a szükségszerű feladat csak a szellemi munkamegosztás bizonyos fejlettségi fokán merülhetett fel, amikor már a tudományoknak legalább a kezdetei megvoltak. A továbbiakban ez a szellemi munkamegosztás mindenkori állapotától, de különösen a nagy tudományos felfedezésektől függően változik.

II. A FILOZÓFIA LÉNYEGE.

A filozófia Janus-arcú szellemi organizmus, mert egyrészt a társadalom, másrészt a tárgya által, tehát kétszerelesen determinált.

1. A FILOZÓFIA, MINT IDEOLÓGIA.

A filozófia mint társadalmi jelenség, az ideológiai felépítmény egyik eleme, része, amelyet a gazdasági alap határos

meg. Elméletileg a társadalmi tudat vezető formája, de tör-
ténegilag, mint láttuk, nem mindig.

Mint ideológia, a legáltalánosabb osztályjellegű eszmék
rendszere, az osztályharc visszatükröződése. Ez logikusan
következik abból, amit társadalmi eredetéről már előbb elmon-
dottunk, hogy a társadalmi lét egyik visszatükröződése.

Ebből következik az, hogy az egységes filozófián belül
sok különféle világgép, eszmerendszer található. Ezek vissza-
vezetése néhány alapvető irányzatra sokáig nem sikerült kie-
légítően - noha néhány főbb ellentét eléggé közismert volt.
/Igy pl. a polgári filozófiában Dilthey kísérelte meg hat
tipusba sorolni az összes lehetséges irányzatokat, de siker-
telenül./

A marxista filozófia mai állása szerint a különböző fi-
lozófiák ideológiai alaptípusait, alapirányzatait attól füg-
gően jelölhetjük meg, hogy a világot hány alapból kísérlik
megmagyarázni. Így megkülönböztethetünk monista, dualista és
pluralista irányzatokat.

A monista magyarázatok két alaptípusa a materialista és
az idealista. Ezek ismét tovább bomlanak alfajokra, mint pl.
az objektív és a szubjektív idealizmus stb.

A dualizmus kettős, a pluralizmus pedig sok alapból ki-
indulva kísérel meg világmagyarázatot adni.

Egy másik felosztás aszerint különbözteti meg ugyanazon
filozófiákat, hogy milyennek mutatják a világot: vannak dia-
lektikus, metafizikus, eklektikus és szofisztikus világma-
gyarázatok.^{x/}

x/

A fenti fogalmak meghatározása itt felesleges, mert megta-
lálhatók az I. félévi definíciójegyzékben és a tankönyvek-
ben is. Példákat pedig bőven tartalmaznak az előadások és
a tankönyvek.

Zivétel nélkül minden filozófia mindkét alapirányzat-
csoport valamelyikébe feltétlenül besorolható.

Igy jöttek létre olyan kombinációk, mint pl. metafizikus és dialektikus materializmus, illetve idealizmus, stb...

Ennek magyarázata az, hogy a haladó vagy forradalmi társadalmi erők rendszerint materialista és dialektikus; a hanyatló, vagy reakciós erők viszont rendszerint idealista és metafizikus világgépet építenek ki.

2. A FILOZÓFIA, MINT TUDOMÁNY.

A filozófia nemcsak eszmék, hanem ismeretek rendszere is. Mint ilyen, külön jellemzést igényel, mert minden filozófia tudományosan vagy igaz, vagy téves és általában a racionális, ésszerű, tudományos világgépet igényével lép fel.

Tárgya

Története során sokszorosan változott az is, amit az egyes filozófusok ténylegesen vizsgálat tárgyává tettek és az is, hogy mit tartottak a filozófia tárgyának. Sokáig összekeveredett egyes szaktudományokkal, amelyek fokozatosan leváltak szülőanyjukról és önállósultak. Azonkívül voltak, akik a világot megismerhetetlennek tartották és csak a tudatunk megismerésére korlátozták a filozófiát, mint pl. Kant és Fichte. Bőven akadtak olyanok is, akik a filozófia tárgyát azonosították a vallásával - mindkettő tárgya az abszolútum, vagyis az Isten - írta pl. Hegel. A pozitivisták pedig tagadták, hogy lenne tárgya.

Ennek ellenére ebből a káoszból fokozatosan kikristályosodott 2000 év alatt az, hogy a filozófia tárgya a lét egésze, a világ, mint egész, a természet, a társadalom és a gondolkodás egyaránt.

Már Aristoteles azt írta, hogy a létet és az első vagy végső alapelveket kutatja a filozófia. A nagy filozófiai rendszerek felépítése is tanulságos ebből a szempontból.

Például a sztoikusok fizika-etika-logika, vagy Hegel logika-természetfilozófia-szellemfilozófia felosztása arra mutat, hogy a lét egésze és mindhárom nagy része tárgya volt a filozófiai szemléletnek.

Rendszere

Ennek megfelelően alakultak ki a polgári filozófiában az egyes főbb tárgyi ágazatok. Ezek

- a/ a természetfilozófia, anyagelmélet, lételmélet /ontológia/;
- b/ a társadalom- és történetfilozófia, szociológia, életfilozófia;
- c/ ismeretelmélet /gnoszeológia/, tudományelmélet.

A polgári filozófiában szokásos felosztások között szerepelnek még más tárgyi ágak is, így pl. gyakran előfordul a metafizika, mint az anyagi léten tuli, feltételezett, másfajta, tehát szellemi létező tana. Ilyesmi nem létezik, ezért ezt áltudománynak kell tekinteni. Ezenkívül a legtar-
kább összevisszaságban találhatók az egyes szerzőknél telje-
sen önkényes ágak és elnevezések, így pl. báró Brandenstein Béla Bölcséleti alapvetésében /Királyi Magyar Egyetemi Nyom-
da, Bp. 1935/ szerepel a "totika" vagy "tartalomtan".

Itt két lehetőség van: vagy reális tárgyról van szó, csupán a kifejezés önkényes - és ekkor besorolható a könyv a fő tárgyi ágazatokba. Vagy pedig nemlétező tárgyról szól - és ekkor egyszerűen áltudományos "professzori zagyvaságról, kiagyálásról" van szó - Leninnel szólva.

A filozófiatörténetet mint tudományt is ide tartozónak szokás tekinteni, noha még két másik helyre is besorolható a tudományok rendszerében, vagy a történettudományokba, vagy a tudománytörténetbe.

A polgári filozófiában hagyományosan filozófiai tudományágaknak tekintik még a logikát, az etikát és az esztétikát. Ez azonban ma már elavult beosztás, sem tudományel-

méletileg, sem rendszertanilag nem igazolható. Mindhármat korszerűen úgy kell tekintenünk, mint önállósult, a filozófiáról levált szaktudományokat. A logikáról még annyit, hogy az a filozófia segédtudományának tekinthető - hasonlóképpen, mint pl. a fizikának a matematika. A logika főbb ágai: a formális, a dialektikus és a matematikai logika. Az ún. dialektikus logika napjainkban van kialakulóban.

Mivel a filozófia az objektív világrendszer szubjektív visszatükröződése, azért általában maga is rendszerként jelent meg. A rendszeralkotási törekvés a filozófiában tehát tárgyából és feladatából következő objektív, törvényszerű tendencia - nem pusztán a filozófusok egyik típusának szubjektív önkénye, mint egyesek felületesen hiszik. Ez a törekvés azonban mindmáig nem járt kielégítő eredménnyel, beleértve a marxista filozófiát is, noha sok rendszertani részizagzságot hozott felszínre. /Erről bővebben a marxista filozófia ismertetésénél lesz szó./ Itt kell megjegyeznünk, hogy a nagy klasszikus rendszerek szellemi műalkotások is, tehát a filozófiában nemcsak tudományos, hanem művészi formaelemek is vannak és hatnak - amint ezt már többek között pl. Diderot és Feuerbach is felismerték. Ezzel teljes összhangban Engels a dialektikát "fogalmi művészetként" is meghatározta. Tehát megfordítva József Attila tételét, azt mondhatjuk, hogy a logikában is van líra - csak meg kell látni - és akkor a művelt szellemnek igaz gyönyörűséget is szerez. Így pl. a szakirodalomban Spinoza rendszerét sajátos geometriai építkezésmódja miatt szép gótikus katedrálishoz hasonlították. Kíváncsok, hogy filozófiai közműveltségünk gazdagodjék a régi, nagy rendszerek tanulmányozásával. Ehhez egyik érvünk lehet az az esztétikai értékre való hivatkozás is.

Módszere

A filozófiában természetesen a tudományos gondolkodás

szinte minden módszere nemcsak használható, hanem szükséges is valamilyen formában - kivéve a fizikális, műszeres és hasonló kísérleteket. A kérdés inkább csak az, hogy melyek a filozófikus szemléletmód főbb jellemzői?

a/ Mivel a lét legmélyebb lényegét tükrözi vissza, azért az absztrakció, a fogalmi általánosítás legmagasabb színvonalu válfaja. A lényeglátás tehát az elvontságban fejeződik ki.

b/ Mivel a létezők tarka sokaságában a lét egységét kell feltárnia, azért az egységbenlátás is szükséges, ennek megjelenési módja a szisztematizálás, a rendszerezés.

Az egységbenlátás és a lényeglátás a racionális intuición jellemzői, amely mindig is nagy szerepet játszott a filozófiában - amint arra Engels is utalt.

c/ Végül a szembeállítás módszere, amely osztályjellegének megnyilvánulási módja és a cáfolat és a bizonyítás különleges eljárásaira vezet.

Az ideológiai és a gnoszeológiai oldal nem különül el az egyes filozófiákban, ezt csak mi különböztetjük meg fogalmilag, mint egyazon dolog két tulajdonságcsoportját. Ezért csak a kettős szempont egyesítésével érthető meg az egyes filozófiák lényege. Az ideológiai alap-irányzatok és a fő tárgyi ágak lehetséges variációi elég nagyszámúak, ezekből sok meg is valósult a történelem során és ezért annyira tarka a filozófiai rendszerek szinképe egészen a zürzavarosság fokáig. Az alanyi és tárgyi meghatározottság elvei szerint felállított főcsoportok azonban segítenek eligazodni az eszmék káoszában a könyvtári munka közben is, amikor ezzel a szellemi értékkel gazdálkodunk, pl. az ETO használata közben.

III. A FILOZÓFIA SZEREPE.

A filozófia alapfunkciója kettős: egyik a társadalmi erők életében, különösen az osztályok harcában, a másik a tudományok haladásában betöltött szerepe.

1. OSZTÁLYHARCI SZEREPE.

Nem véletlen, hogy az emberiség szellemi kulturájának történetében a filozófia-létrejötte óta mindmáig- olyan szenvedélyes viták terepe. Az egyes filozófusok gyakran tragikus sorsa ezt éppoly szemléletesen példázza, mint a filozófiai könyvek elégetése, az eszmék üldözése a különböző korokban és országokban. Ez azzal a szerepével magyarázható, amelyet az osztályok, rétegek stb. harcában a haladó és reakciós eszmék harca betölt, illetve a társadalmi erők létérdekeire gyakorolt hatásával.

Az egyik a destruktív, romboló szerepe. Mivel minden filozófia valamely társadalmi csoport érdekeit fejezi ki, ezért elkerülhetetlenül szembekerül azzal a feladattal, hogy az eltérő vagy ellentétes érdekű, vele szemben álló csoport eszméit megkísérelje megcáfolni. A destruktív funkció gondolati eszköze tehát a cáfolat, a legyőzés. Gyakran előfordult azonban az is, hogy nem gondolati, hanem adminisztratív /betiltás, száműzetés, könyvégetés, stb./, sőt fizikai /kivégzés/ eszközökkel nyomták el az ellenfelet. A jelenkor maga is bővelkedik ilyesféle példákban. Gondoljunk például a fasizmusra. De ez már átvezet a kulturpolitikába.

A másik a konstruktív, építő szerep. Pusztán mások vélt vagy akár valódi hibáiból nem lehet megélni. Ezért minden társadalmi erő arra törekszik, hogy egyrészt kialakítsa az érdekeinek megfelelő világképet, másrészt, hogy azt azután elterjessze az egész társadalomban, kiszorítva más világnézeteket, sőt, hogy lehetőleg uralkodó vagy akár

egyetlen világnézetté változtassa a sajátját. Ennek gondolati eszköze a bizonyítás, a meggyőzés, de itt is használatosak az említett nem gondolati eszközök is.

Mindkettőből gyakorlati következtetések vannak le és azok már közvetlenül károsak vagy hasznosak egyik vagy másik társadalmi csoportnak.

Természetesen a filozófia társadalmi szerepe nem merül ki az osztályharci funkcióban, mert van más közösségek, pl. az értelmiség, a nemzet és az egyes emberek életében is szerepe, de mégis ez a legfontosabb gyakorlatilag, különösen a társadalmi forradalmak korában.

2. TUDOMÁNYOS SZEREPE.

Ez az alapfunkció is formailag és tartalmilag egyaránt kettős.

Formai funkciók

Az elméleti funkció abból következik, hogy a filozófia a gyakorlat és a tudomány tapasztalatait általánosítva, világképet alkot. Ezt azután visszaadva a tudományoknak, lehetővé teszi, hogy azok saját tárgyukra vonatkozólag újabb felismerésekre jussanak az egész áttekintése után.

A módszertani funkció abból ered, hogy a filozófia nemcsak a tudományos ismereteket általánosítja, hanem a tudományos kutatás módszereit is kutatja és általános, közös megismerési formákat és törvényeket is feltár a különböző eljárásokban. Ezzel olyan közös módszert ad az egyes szaktudományoknak, amelyet mindegyik felhasználhat.

Tartalmi funkciók

Tartalmilag attól függ mindkét formai funkció tényleges értéke, hogy az egyes filozófiák milyen - igaz vagy té-

ves - képet adnak a világról, hogy az mennyire teljes vagy hiányos, hogy milyen színvonalú és mennyire kidolgozott stb. Ezért a tartalmi hatás ismét kettős lehet.

Ha a fentiekben megjelölt lehetőségek közül a jobbik eset áll fenn, akkor ez a hatás pozitív, serkentő a szak-tudományok haladásában.

Ellenkező esetben negatív, gátló. Mivel az egyes filo-zófiák gyakran felemás tartalmúak, azért a gyakorlatban rendszerint a vegyes hatás volt történetileg a leggyakoribb.

A marxista filozófia az egyetlen, következetesen for-radalmi és tudományos világnézet, ezért elvileg a tartalmi hatásának minősége csak pozitív, de pl. még ezt is korlá-tozzák gyakorlatilag egyrészt revizionista, dogmatikus vagy vulgáris hibák, másrészt relatív elmaradottsága, kidolgo-zatlansága is.

Természetesen a filozófia gnoszeológiai funkciói sem korlátozódnak a tudományos szerepre, mert van hatásuk a mű-vészetekre, az erkölcsökre is stb.- de mégis ez a legfon-tosabb gyakorlatilag, különösen a tudományos - technikai forradalmak korában.

----- ° -----

A filozófia tudomány nélkül féllábu, de a tudomány is a filozófia nélkül félvak koldus. Kölcsönösen egymásrautal-tak. Ennek ellenére mai kulturális életünkben elterjedt a filozófia lebecsülésének gondolattalan pozitivistá magatar-tása, ez azonban méltatlan a kulturmunkáshoz, a szocialista könyvtárhoz. Ennek leküzdéséhez is hozzájárulhat, ha ren-dezett és reális képünk van a filozófiáról, az emberiség egyik legnagyobb szellemi kincséről.

Áttekintettük a filozófia fő életmozzanatait, a genetikus, a lényegi és a funkcionális tartalmát, ezeken belül a szociológiai és a gnoszeológiai jellemvonásokat. Az első a filozófia pártszerűségének, a másodikat szakyszerűségének elvében összegezzük. Az első elhanyagolása burzsoá vagy kispolgári objektivizmushoz, a második lebecsülése pedig ideológiai relativizmushoz vezet.

Ezekután áttérhetünk az apparátus ismertetésére.

Nemzeti Széchényi Könyvtár

MÁSODIK RÉSZ

FILOZÓFIAI TÁJÉKOZTATÁS

Általánosságban a filozófiai tájékoztatásról az alábbiakat jegyezzük meg.

1/ A filozófiai tájékoztatást igénylők köre némileg másként alakul, mint egyéb tudományoknál tapasztaltuk, ahol többé-kevésbé világosan különválnak a szakemberek - akik szakszerű tájékoztatást igényelnek - az érdeklődő olvasóktól, akik főleg népszerű szinten akarnak tájékozódni. A harmadik kategória, a tanuló ifjúság szintén szakszerű tájékoztatást igényel, de nem a kutató, vagy a gyakorlati szakember szintjén.

A filozófiában ez a kép módosul. Mindenekelőtt azért, mert maga a filozófiai irodalom is nehezen választható szét "szakszerű" és "népszerű" művekre. Továbbá a legmagasabb szintű filozófiai tájékoztatást nemcsak a filozófusok igénylik, hanem sokkal szélesebb kör. Igénylik más tudományok kutatói is, akik saját szakterületükön nehezen boldogulnak alapos filozófiai ismeretek nélkül. Minden tudományos eredmény ugyanis része az egyetemes emberi tudománynak, és ezen utóbbinak rendszerré való összeállítását, szintézisét a filozófia végzi el. A tudományos kutatók a szaktudományok részlettémáin dolgoznak és csak a filozófia képes végső soron azokat az összefüggéseket megmutatni, amelyek a tisztánlátáshoz kellenek. Etekintetben csak utalunk arra a szoros

összefonódásra, amely a filozófia és a többi tudomány elméleti ágazatai között fennáll.

Magasszintű filozófiai tájékoztatást igényelnek szélesebb körben azért is, mert a filozófia nemcsak tudomány egyszerűen, hanem a világnézet alapja is egyben, gondolkodó emberek pedig nem közömbösek a világnézeti kérdésekkel szemben. A filozófia olyan kérdések magyarázatát keresi, amelyek minden embert érintenek és a kérdések komolysága folytán nem szoktak megelégedni, csak teljes válasszal, tehát olyannal, amely szakszerű és igen mély is.

2/ A másik különbség a filozófia természetéből fakad. A szaktudományok fejlődésére olyan folytonosság jellemző, amelyben az egyik tudós továbbfejleszti, módosítja a másikat, a részlettek összeállnak a tudomány szerves egészévé. Ezzel szóval szakadatlan, folyamatos fejlődést írunk le. Ezzel szemben minden igazi filozófus olyan rendszert hoz létre, vagy legalábbis igyekszik létrehozni, amely önmagában zárt, hézagtalan. A következő filozófusnak újra az alapoktól kezdve kell felépítenie rendszerét. Etekintetben a filozófus hasonlatos a művészekhez. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy egy filozófiai rendszert nem képviselhet több filozófus, vagy egyes rendszerekben belül nem lehetnek árnyalatnyi eltérések. A lényeg az, hogy ezek ugyanazon rendszer felépítésén fáradoznak. Jó példa ezen önmagukban zárt filozófiai rendszerekre Kant, vagy Hegel filozófiája, vagy pl. a materialista filozófia is.

Ennek a sajátosságnak kettős hatása van a tájékoztatásra.

a/ Nem beszélhetünk olyan értelemben avulásról a szakirodalom kapcsán, mint a szaktudományokban. Aristoteles vagy Platon olyan szerző, akiket ma is kell olvasni, esetleg jobban, mint sok kortárs filozófust. Továbbá az eredeti művek olvasását nem lehet elhanyagolni, akkor sem, ha annak néhány megállapítása a későbbi - mai - filozófia integráns részévé

vált. Amely filozófiai művet pedig nem érdemes olvasni, ez rendszerint olyan, hogy már megszületése pillanatában is avult volt.

b/ Terminológiai problémákat vet fel.

Egy-egy filozófiai műszóról, szakkifejezésről mindig meg kell állapítanunk - akkor is, ha tulajdonképpen "értjük" a jelentését - hogy melyik filozófus milyen jelentéssel használta. A filozófia szakkifejezését, fogalmait rendszerint minden önálló rendszert létrehozó filozófus külön meghatározza, és saját definíciójának megfelelően használja azt.

A FILOZÓFIA TÁJÉKOZTATÓ APPARÁTUSA

BEVEZETÉSEK.

A filozófiába számos mű igyekszik bevezetni az érdeklődőket. Közös jellemzőjük, hogy általában összefoglaló jellegűek és rendszerezők. E bevezetők persze sohasem "a" filozófiában nyújtanak alapismereteket, hanem valamelyik iskola szájíze szerinti problémavázlatot nyújtanak, ennek az iskolának bevezetését adják.

E bevezető művek rendszerint kétfélék. A filozófia történetéről nyújtanak összefoglalást, vagy annak korszerű problematikáját foglalják össze.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:
Előadások a filozófia történetéről.
Ford. és az utószót írta
Szemere Samu. Bev. Fogarasi Béla.
1-3. köt. Bp. 1958-1960, Akad.
Kiadó.

/Filozófiai írók tára. U.F.
16, 17, 18./

Az a mű, amellyel a
filozófiatörténetet,
mint tudományt megala-
pitották a történeti
és a logikai egysége
elvének felfedezésével.

Ueberwag, Friedrich: Grundriss
der Geschichte der Philosophie.
14. Aufl. 1-5. Bd. Basel-Stuttgart,
1957, Schwabe.

A polgári filozó-
fiatörténet legnagyobb-
szabású bevezető műve.
A filozófia kezdetei-

től a 19. sz. végéig kalauzol el. Igen jól szisztematizált
mű, amelynek kötetei általános korszakbevezetőt, az egyes
iskolák szerinti alfejezeteket, illetve egyes filozófusok-
ról szóló fejezeteket tartalmaznak. Polgári szemléletű u-
gyan, de igyekszik tárgyilagos maradni. Számunkra fő érté-
ke gazdag bibliográfiai anyaga, amelyet minden fejezet u-
tán megtalálunk. A bibliográfia áttekinti az alapvető mű-
veket és a kommentár-irodalmat is. E mű tehát egyuttal a fi-
lozófiatörténet rejtett retrospektív bibliográfiája is.

A filozófia története.
Szerk. M.A. Dinnyik, M.T.
Jovcsuk. stb. 1-5. köt.
Bp. Gondolat, 1959-1965.

Nagy nemzetközi
szerzőgárda példátlan
méretű anyagot dolgoz

fel marxista felfogásban ez az oroszból fordított hat köte-
tes mű. Már csak a 6. kötet második könyve vár kiadásra.
Más kontinensek és országok, a marxista és a modern polgári
filozófia történetét is nyújtja. Magyar vonatkozású anyago-
kat is ad. Hézagpótló munka.

Pauler Ákos: Bevezetés
a filozófiába 2. kiad.
Bp. 1920. Pantheon. XV,
319 l.
/A Pantheon Ismerettára 1./

A polgári filozó-
fia problematikájába
bevezető magyar mű.
Tudományáganként é-

píti fel Pauler a könyvet, természetesen a polgári filozó-
fia ismert rendszere szerint: logika, ismeretelmélet, eti-
ka, esztétika, metafizika...Irodalmi anyaga minimális, vi-
szont definíció-anyaga igen bőséges.

Jerusalem Vilmos: Bevezetés a filozófiába. A 3. német kiad. után ford. Schöpfung Aladár. Frankfurt, Bp. 1916. 255 l. /Kultúra és tudomány/

Ugyancsak magyar nyelvű népszerű bevezető mű a polgári filozófiába.

A marxista filozófiába jó bevezetések az ismert tankönyvek, ezeket a marxizmus-leninizmus tájékoztatásánál tárgyaljuk.

LEXIKONOK, SZAKSZÓTÁRAK.

Említettük már, hogy milyen fontosak a szakkifejezések pontos értelmezései a filozófiában. Erre a célra alkalmas tájékoztató segédeszközök a szakszótárak, lexikonok.

Enyvári Jenő: Filozófiai szótár. Bp. 1918, Franklin 173 l. /Kultúra és tudomány./

Magyar nyelven jelent meg ez a kis szótár. Akkor nyuljunk ehhez, ha a polgári filozófiában használatos jelentés érdekel bennünket, bár etekintetben is jórészt elavult már.

Filozófiai Kislexikon. Szerk. Rozental, Jügyin. Bp. Kossuth Kiadó, 1964. 736 l.

A fogalmak marxista szemléletű magyarázata található az oroszról fordított kislexikonban. Irodalmi adatokat sajnos nem közöl.

Eisler, Rudolf: Wörterbuch der philosophischen Begriffe. Historischquellenmäßig bearb. 4. Aufl. ab. 2. Bd. weitergeführt u. vollendet durch Karl Roretz. 1-3 Bd. Berlin, 1927-1930, Mittler.

A külföldi lexikonok közül ezt a lexikont emeljük ki, amely szintén polgári szemléletű, de az egyes fogalmak meghatározása után a filozófia klasszikusainak idézeteivel, definícióival egészítik ki azokat, sőt a jelentésváltozatokat is ismerteti a különböző iskolák, irányzatok szerint.

BIBLIOGRÁFIÁK.

Magyarnyelvűek

A magyar nyelvű filozófiai irodalom bibliográfiái csak az 1900-as év utáni időszakra készültek el. Az 1900 előtti filozófiai irodalmunk apró forrásait találjuk.

Régi magyar filozófusok. XV-XVII. század Vél., bev. és jegyz. ell.—Bp. 1961. Gondolat, 239 l. /Nemzeti Könyvtár. Filozófiatörténet./

Forrásértékű feldolgozás és a magyar filozófiatörténeti munka.

M. Buday Julia: A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája 1901-1925. Bp. 1929; Egyet. ny. XII, 248 l.

/A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901-1925. Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ B. sorozat 1. sz./

1900 és 1925 közötti anyagot retrospektív, teljességre törekvő, regisztratív összeállításban tartalmazza, de a nem szűkebben vett filozófiai irodalmat is megtaláljuk benne.

Gáspár Ilona: A magyar filozófiai irodalom bibliográfiája 1930-1943. Bp. 1932-1944, Egyet. ny.

Az előbbi folytatja Gáspár Ilona összeállítása, - kb. öt éves kiesés után - amelyet eredetileg

az Athenaeum c. folyóiratban közölték előbb szakrendi, majd szerzői betűrendi szerkezettel.

Az 1945 utáni irodalmunk fő forrása a Magyar Nemzeti Bibliográfia két kurrens szekciója, illetve az MNB kumulációi.

A Magyar Filozófiai Szemle c. akadémiai folyóiratunk 1957-től kezdve közöl irodalmi összeállításokat, de ezek bizonytalan értékűek.

Külföldiek

A külföldi szakirodalom forrásai az egyetemes bibliográfiák. Közülük emeljük ki a retrospektív összeállításokat, mivel a filozófiában igen lényeges az erre alapuló tájékoztatás.

Varet, Gilbert: Manuel
de bibliographie philosophique.
1-2. tom. Paris, 1956. PUF.

Első kötete a filozófiatörténet, második kötete a filozófia ágazatok szerinti bontásban közölt irodalmának bibliográfiája.

Bibliographia philosophica
1934-1945. Ed. by G.A. De
Bire. 1-2. vol. Utrecht -
Bruxelles, 1950-1954,
Spectrum.

Varet gyűjtőkörét megelőző, nagyjából a két háború közötti időszak, illetve a megjelölt időszak

szakirodalmát tartalmazza. 2-2 kötetben.

A legjelentősebb kurrens egyetemes bibliográfia a Bibliographie de la philosophie, amelyet a Nemzetközi Filozófiai Intézet szerkeszt 1937 óta, 1949-től pedig az Unesco támogatásával. Erősen szelektív, 1954-től csak a könyveket dolgozza fel, viszont magyarázatos bibliográfia.

Szövegkiadások.

Filozófiai Írók Tára a filozófia klasszikusai magyar nyelvű szövegkiadásainak legjelentősebb sorozata, amely még az első világháború előtt indult. 1945 után Új folyam-át bocsátották közre. A sorozatban a világ legjelentősebb filozófusainak főbb munkái jelennek meg, 1945 után pl. csaknem a teljes Hegel-i életmű.

OSZK

EAR 0220 Ft

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár